

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Kandidatuppsats

”Från och med nu ska vi vandra tillsammans”

- *En ekodidaktisk studie av antropocentrism,
fantasi och fiktion i Maria Hellboms
Älgkungen (2021)*

Författare: Cia Carlsson
Handledare: Malin Alkestrand
Examinator: Maria Nilson
Ämne: Litteraturvetenskap
Nivå: Grundnivå
Termin: VT23
Kurskod: 2LI12E

Abstract

I denna uppsats analyseras Maria Hellboms *Älgkungen* (2021) ur ett ekokritiskt perspektiv, med stöd i ett didaktiskt sådant. Syftet med studien är att lösa upp dualismen mellan antropocentrism och ekocentrism. Syftet är vidare att problematisera dualismen mellan didaktik och estetik. Genom en analys med fokus på tre för texten centrala karaktärer – skogsfruarna Sara och Aud, de mäktiga varelserna Midvinterdrottningen och Älgkungen, samt protagonisten Klara – visas hur antropocentrism med stöd i magisk realism har en didaktisk potential att skapa miljömedvetenhet hos läsaren. Detta i motsats till hur forskare inom ekokritiken annars ofta fokuserar enbart på ekocentrism som en källa till ekolitteracitet. Vad gäller didaktik och estetik ämnar studien att sätta fokus på hur dessa inte behöver konkurrera. Resultatet av studien visar på att även om syftet med läsningen är för det estetiska nöjets skull, kan slutresultatet ändå vara att läsaren lär sig något under tiden. Detta tack vare textens inneboende didaktiska potential och det fokus som läggs på klimat- och miljöfrågor i just denna text.

Den ekokritiska teorin för uppsatsen baseras främst på Greg Garrards *Ecocriticism* (2012), samt på en ekokritisk översiktsartikel av Henrik Görilin (2009). Didaktisk potential baseras i sin tur på Malin Alkestrands (2016) definition av begreppet. Vidare används även de avsnitt av Barnradions bokpris – där juryn består av fem barn ur femte klass – som behandlar *Älgkungen* som underlag för analys och resultat. Genom dessa läggs en ytterligare dimension till denna analys: barns egna åsikter och tankar kring just denna text agerar utgångspunkt för min egen analys och det resultat som framkommer.

Nyckelord

Barnradions bokpris, *Älgkungen*, Maria Hellbom, ekokritik, antropocentrism, dualism.

English title

“From now on we’re in this together” – an eco-didactic study of anthropocentrism, imagination and fiction in *Älgkungen* (2021)

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Syfte och frågeställningar	1
3. Material	2
4. Teori och metod	3
4.1 <i>Ekokritik</i>	3
4.2 <i>Didaktik och estetik</i>	5
4.3 <i>Magisk realism</i>	6
5. Forskningsöversikt	7
6. Analys	9
6.1 <i>"Älgar kan inte rita": Det mänskliga perspektivet framför allt</i>	10
6.2 <i>"Närvaron av ett övernaturligt väsen": Fantasi som verktyg</i>	13
6.3 <i>"Från och med nu ska vi vandra tillsammans": En ekodidaktisk potential</i>	17
7. Slutdiskussion	21
7.1 <i>Förslag till vidare forskning</i>	23
8. Sammanfattning	24
Källförteckning	25

1. Inledning

”Vi upptäcker något, vi erövrar det och vi förgör det”. Så skriver författaren Patrik Svensson i *Den lodande människan* (2022, s. 105) om människans drivkraft, nyfikenhet och maktmissbruk som legat till grund för såväl kolonisering av urfolk, som utrotandet av djur och natur, som miljöförstöring och klimatförändringar. Vidare skriver Svensson med citat från författaren och miljöskribenten Rachel Carson hur viktigt det är att få tillgång till alla fakta som behövs för att kunna känna empati med naturen och sin omgivning (Svensson 2022, s. 234). De fakta som behövs behöver dock inte nödvändigtvis komma från facklitteratur eller forskning, utan kan likaväl komma från populärkultur i form av skönlitteratur (Nilsson Skåve 2019, s. 100). När det gäller litteratur för barn och unga, som har formbara och öppna sinnen (se Hughes i Tornborg 2020, s. 23), kan det därmed finnas en relevans i att granska den litteratur som ges ut med miljö- och klimatfrågor som fokusområden. För denna uppsats representeras detta av Maria Hellboms debutroman *Älgkungen* (2021).

Den påverkan människan har på miljö och klimat drabbar inte enbart naturen och djuren. Människan lever ett destruktivt liv där allt hon gör – hur hon exploaterar och missbrukar jordens resurser för att leva ett bättre liv här och nu – straffar hela planeten och människan själv. Den drivkraft och nyfikenhet som finns att upptäcka – att erövra – bör därför användas på ett mer produktivt sätt. Med ett antropocentriskt synsätt ses mänskligheten som jordens centrum och skapelsens krona (Tenngart 2019, s. 153). Det antropocentriska synsättet är kritiserat bland ekokritiker. Det är istället ett ekocentriskt synsätt, som innebär en jämställd relation mellan allt liv på jorden som förespråkas och strävas efter (Görlin 2009, s. 8). Det antropocentriska synsättet är problematiskt på många plan. Samtidigt anser jag att det antropocentriska i litterära sammanhang kan innebära fördelar för ett ökat miljö- och klimatengagemang. Det antropocentriska innebär att människan är ansvarig för jorden. Det i sin tur innebär att människan måste rädda den – för att rädda sig själv.

I denna uppsats är det alltså antropocentrism, främst i form av antropomorfa beskrivningar, samt fantasi och fiktion som kommer att stå i fokus. Inledningsvis förklaras uppsatsens syfte och frågeställningar, sedan ges en översikt av material, metod, teoretiska utgångspunkter och forskningsläge. Därefter kommer materialet att analyseras indelat i tre för texten centrala områden, för att slutligen diskuteras i ett vidare perspektiv med förslag till vidare forskning.

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att via en analys av *Älgkungen* visa hur antropocentrism och antropomorfism i detta litterära sammanhang kan användas som ett verktyg. I kombination med fantasi och fiktion menar jag att detta verktyg kan användas för att skapa miljömedvetenhet i litteratur för barn i mellanåldern. Syftet är även att granska *Älgkungens* didaktiska potential i relation till det estetiska värdet i texten, och lyfta fram hur dessa samspelar.

Vidare finns en ambition att väcka en diskussion kring dualismen – motsatsförhållandet – mellan dels antropocentrism och ekocentrism, dels mellan det didaktiska och det estetiska. Sammantaget innebär detta ett förslag till vidareutveckling av det teoretiska fältet för ekokritik, och ett vidgat perspektiv för detsamma. De frågeställningar som uppsatsen kommer att utgå från är således dessa:

- Hur kommer antropocentrism och antropomorfism till uttryck i *Älgkungen*?
- På vilket sätt förhåller sig antropocentrism till *Älgkungens* didaktiska och estetiska aspekter?

3. Material

Hösten 2022 tilldelades Maria Hellbom och hennes bok *Älgkungen* (2021) Barnradions bokpris – ett pris som delas ut till en bok för barn 9–12 år – där juryn består av fem barn ur femte klass. Motiveringen löd:

Älgkungen är en bok som tar oss till världen mellan magi och realism. Där skogens magiska väsen och vi människor delar på naturen. Genom vänskap och kärlek hjälper boken oss att förstå att vi måste stoppa miljöförstöringen och klimatförändringarna. [...] En högläsningsbok för alla barn och vuxna som vill se bortom träden i skogen. (Sveriges Radio 2022c).

Älgkungen handlar om Klara som spenderar sommarloven i jämtländska Vidås. Där har hon sina mor- och farföräldrar, sin faster och sin vän Aron. Det viktigaste av allt för Klara är dock att i Vidås finns Älgkungen Reynir (Hellbom 2021, s. 5, 8). Reynir är den mäktigaste av alla djur och varelser i skogen, och har ett mänskligt språk. Klara och Reynir lärde känna varandra sommaren innan den som nu utspelar sig och har ett magiskt band som gör att Klara kan känna av var Reynir befinner sig, hur han mår, och även kan skapa vägar för skogsfolket att gå på. De vägar Klara kan skapa till skogsfolket är magiska, och det är endast via dem som skogsfolket kan ta sig fram (Hellbom 2021, s. 53, 93, 96, 264 f).

Just den här sommaren är inte som den brukar vara. Klaras faster Ida Sunee har inlett en relation med den mystiska Sara, som visar sig vara skogsfru och en del av skogsfolket – vidugast (Hellbom 2021, s. 95, 214). Dessutom är det en torr och het sommar med skogsbränder som härjar runt om i Sverige. När branden till slut kommer till Vidås utbryter nödläge och alla måste hjälpas åt för att få stopp på den (Hellbom 2021, s. 166). När släckningsförsöken misslyckas och vidugasts hem snabbt försvinner i lågorna vänder sig Reynir, Sara och de andra ur skogsfolket till Klara för hjälp och vägledning (Hellbom 2021, s. 224–226). Hennes gåva att kunna skapa nya vägar för vidugast gör henne unik, och gör henne till vidugasts enda hopp att klara sig undan branden. Med Klara som vägvisare tar de sig till den gamla urskogen där vidugasts ledare Midvinterdrottningen har sitt hem, och där de till slut kan vara i säkerhet undan branden (Hellbom 2021, s. 289). Klara räddar därmed skogsfolket från en säker död.

Denna bok är ett exempel på magisk realism som innehåller flera fall av normkritik, karaktärer med olika bakgrund avseende klass, ras, kön och sexualitet,

samhällskritik, miljöförstöring, aktivism, fantasi och magi. Den innehåller även flera exempel på antropocentrism och de antropomorfa beskrivningarna är en stor del av boken. Detta i kombination med att det är barn själva som tilldelat boken ett pris ligger till grund för valet av analysmaterial till denna uppsats. Tillsammans med det skönlitterära materialet kommer även utvalda delar av de podd-avsnitt av Barnradions bokpris som behandlar *Älgkungen* att användas som material till analysen. Dessa podd-avsnitt är: ”Bok 5: Älgkungen av Maria Hellbom” (Sveriges Radio 2022a), som presenterar boken, barnens åsikter och tankar kring den och en intervju med Hellbom, samt ”Vem vinner Barnradions bokpris 2022?” (Sveriges Radio 2022b), där motivering ges till varför den tilldelats priset och där ett samtal utspelas mellan barnen och Hellbom.

Älgkungen är den första delen i en påbörjad trilogi, där den andra delen utgörs av *Pärlebäraren* (2023). För denna analys och studie är det dock endast *Älgkungen* som kommer att studeras för en djupare analys. Denna avgränsning baseras på dels att det är just *Älgkungen* som barnen i bokjuryn valt ut, och dels att den kan läsas fristående. Den första delen av trilogin innehåller ett gediget analysmaterial som är relevant i relation till frågeställningarna. Vidare avgränsningar består av att enbart de delar av boken som är relaterade till miljö- och klimatfrågor kommer att analyseras.

4. Teori och metod

I detta avsnitt kommer teoretiska utgångspunkter och begrepp relevanta för analysen samt metoden närmare att förklaras.

4.1 Ekokritik

Denna uppsats vilar på en ekokritisk grund, där förhållandet och relationen mellan människa och natur – natur och kultur – problematiseras och diskuteras. Studien är vidare avsedd att problematisera den dualism som finns mellan ett antropocentriskt och ekocentriskt synsätt, samt att lyfta fram hur fantasi och fiktion samt en didaktisk potential är relevanta i sammanhanget.

För denna studie har en ekokritisk analys valts, med stöd i ett didaktiskt perspektiv. Analysmetoden har inneburit att i inläsning av materialet föra anteckningar och kommentera utvalda delar som relaterar till såväl ett antropocentriskt som ekocentriskt synsätt, samt hur dessa synsätt vidare är kopplade till den didaktiska potentialen. Didaktisk potential innebär för denna uppsats den möjlighet texten har att bidra till ett vidgat perspektiv (Alkestrand 2016, s. 70). Vidare definieras det vidgade perspektivet här som att se utanför det svart eller vita – rätt eller fel – vad gäller människans syn på och värderingar kring miljöfrågor.

Redan på sent 1970-tal uppkom termen ekokritik i en essä av William Rueckert, för att sedan vidareutvecklas och etableras genom Cheryl Glotfelty på 1990-talet (Görlin 2009, s. 5). Det ekokritiska fältet tar avstamp i såväl ekologi som litteraturvetenskap, och kan sägas ha en politisk grund i likhet med feministisk- eller marxistisk teori, men där relationen mellan naturen, litteraturen och människan analyseras (Garrard 2012, s. 3–5). Detta innebär att ekokritiker fokuserar på de

värderingar kring och den syn på naturen som människan genom författandet förmedlar genom litteraturen. För dessa natursyner och värderingar finns ett antal centrala begrepp relevanta för denna studie: *antropocentrism*, *ekocentrism*, *antropomorferingar* och *zoomorferingar*. Dessa begrepp ligger till grund för analysmetoden i uppsatsen.

Det antropocentriska innebär en syn på människan som överordnad naturen och således jordens centrala mittpunkt (Görlin 2009, s. 7). Antropomorfism innebär i sin tur förmänskligandet av djur och natur, och hur det är först genom denna liknelse som djur och natur går att förstå och ges ett värde. Zoomorfism innebär istället hur människor likställs med djur (Tenngart 2019, s. 153). Antropomorfa och zoomorfa beskrivningar är vanliga inom litteraturen, framför allt inom litteratur för barn där djur ofta agerar som huvudkaraktärer med ett mänskligt språk och mänskliga handlingar. Åsa Warnqvist menar att förmänskligade djur är ”ett fundament i barnlitteraturens personregister” (Warnqvist 2019, s. 87). Dessa skildringar är problematiska i och med det faktum att djuren definieras genom människan, snarare än att ges ett egenvärde som djur. Här är det även relevant att se till vad som är genuina beskrivningar av djur, och vad som är människans föreställningar om djuret i fråga (Görlin 2009, s. 16). Detsamma gäller med zoomorferingar som ofta innehåller en negativ ton när en mänsklig karaktär exempelvis beskrivs som ett odjur. Detta gör sammantaget att dessa begrepp sammankopplas med en antropocentrisk natursyn där människan är överordnad.

Även inom ekokritiken finns det dock en problematik med själva definitionen av hur ekokritiken många gånger beskrivs som att den intresserar sig för relationen mellan det mänskliga och det icke-mänskliga (se exempelvis Garrard 2012, s. 5). Redan genom definitionen ”icke-mänsklig” arbetas därmed ett antropocentriskt synsätt in genom att sätta människan och det mänskliga som norm, och allt som inte är mänskligt definieras som icke-mänskligt, snarare än som något med ett egenvärde.

Ekocentrism och biocentrism är två relaterade och liknande begrepp som ser människan som jämställd med djur och natur. Skillnaden mellan begreppen ligger i hur ekocentrismen fokuserar på hela ekosystem och allt inom det, exempelvis djur, växter och vatten, medan biocentrismen enbart fokuserar på allt som lever och andas (Görlin 2009, s. 7f). En ekocentrisk natursyn kan därmed – i jämförelse med en biocentrisk sådan – ses som den mest eftersträvansvärda och inkluderande av dessa synsätt. Det är därför det ekocentriska som vidare kommer att diskuteras och det begrepp som kommer att användas i denna uppsats.

Dualismen mellan det antropocentriska och det ekocentriska är dock inte utan problematik. Människan har enbart det mänskliga perspektivet att utgå från, liksom andra levande varelser på jorden har just sin arts perspektiv. Detta kan lägga grunden för egocentriska varelser. Relaterat till litteraturen innebär det även att det mänskliga perspektivet inte går att bortse ifrån och att en antropocentrisk syn är oundviklig ur ett mänskligt perspektiv. Däremot innebär det inte nödvändigtvis att djur och natur ses som oviktiga eller att de enbart är till för människans skull. Det behöver heller inte innebära ett avståndstagande från ansvar i exempelvis klimatfrågan. Tvärtom argumenterar jag för hur exempel på antropocentrism i litteratur även kan verka för det motsatta; att människan är ansvarig för jorden och

klimatkrisen, och därmed behöver vara en del av lösningen på dess problem. Denna argumentation innebär inte att så alltid är fallet, utan enbart att det finns en relevans i att se till hur den litterära texten tolkas, påverkar och motiverar den implicita läsaren – den läsare som texten skapar åt sig själv (Tenngart 2019, s. 58) – och i vilken riktning. Detta i motsats till att enbart konstatera att en text visar prov på antingen en antropocentrisk eller ekocentrisk natursyn. Det som här kommer att studeras är istället det antropocentriska i en text med ett tydligt miljötema.

Det många forskare inom ekokritiken ämnar visa är vikten av skönlitteratur, och den estetiska upplevelse som läsandet innebär, för en ökad miljömedvetenhet och ett ökat miljöengagemang (Nilsson Skåve & Löwe 2020, s. 7, 13). När miljömedvetenhet uppnås genom kultur kallas detta ekolitteracitet (Nilsson Skåve & Löwe 2020, s. 12). Det finns därmed ingen motsättning mellan ett verks didaktik och dess värde utifrån estetiska aspekter. En läsning utifrån en estetisk vinkel kan vara lika fruktbar avseende ekolitteracitet, som en aktiv ekokritisk läsning, beroende på textens inneboende didaktiska potential. Med detta menas hur den implicita läsaren kan uppnå ekolitteracitet genom läsning, oavsett vad syftet med läsningen än må vara. På samma sätt kan läsaren även uppnå ett estetiskt nöje av sin läsning, oavsett om texten som läses har en inneboende didaktisk potential eller inte.

4.2 Didaktik och estetik

Läroplanen för grundskola, förskoleklass och fritidshem (2022, s. 11) anger som mål för normer och värden bland annat att eleverna ska kunna leva sig in i andra människors situation, samt att visa respekt och omsorg för närmiljön och miljön i ett vidare perspektiv. För skolan är didaktiska perspektiv på skönlitteratur, och ekolitteracitet, därmed högst relevant. Genom skönlitteraturen kan förståelsen öka för andra människor i det att läsaren får möjlighet att leva sig in i någon annans situation. Samtidigt kan ett miljötema i en skönlitterär text bidra till ökad respekt och omsorg för miljön (Nilsson Skåve & Löwe 2020, s. 7–9).

Det som här avses med didaktisk potential är baserat på Malin Alkestrands avhandling *Magiska möjligheter* (2016) som undersöker den didaktiska potentialen i fantasyfiktur för barn och ungdomar. Alkestrands definition av didaktisk potential innebär de värderingar som finns i texten när denna möter sin läsare, och vad dessa i sin tur kan ge upphov till hos läsaren i fråga (Alkestrand 2016, s. 70). Vidare förtydligar Alkestrand att just potential innebär en *möjlighet* till att aktualisera något, om läsaren är aktiv och går i dialog med texten (Alkestrand 2016, s. 71). Denna möjlighet förutsätter med andra ord ett kritiskt förhållningssätt hos läsaren, där textens värderingar inte automatiskt förs över från författare till läsare (Alkestrand 2016, s. 87). Alkestrand menar att didaktisk potential som begrepp är fruktbart att använda inom fyra områden: enskild läsning, litteratursamtal, arbete i klassrummet och genom forskning (Alkestrand 2016, s. 71). För denna uppsats används begreppet didaktisk potential som en förklaringsmodell för den möjlighet som finns för texten att upplysa, motivera, påverka eller engagera den *enskilda implicita läsaren* i en viss riktning.

Fantasi och fiktion kan fungera som ett verktyg för den didaktiska potentialen i skönlitteratur genom att läsaren får möjlighet att distansera sig från ämnet, i

kombination med att identifiera sig och relatera det lästa till sin egen verklighet (Alkestrand 2016, s. 88, 90). Skönlitterära texter med övernaturliga – magiska – inslag har en möjlighet att förvränga, förstora och göra det omöjliga möjligt, samtidigt som de ofta är starkt förankrade i verkligheten (Alkestrand 2016, s. 12). Texten är därmed uppenbart orealistisk, men kan ändå aktualisera värderingar relaterade till verkligheten och samhället. För barnlitteratur, och kultur, är detta fallet med många antropomorfa berättelser.

I UR:s dockserie *Djuren på Djuris* (2020) agerar djurdockor i en förskolemiljö och sätter fokus på alla de händelser och känslor som kan utspela sig under en dag där. De barn som ser programmet får därmed distans till det som skildras, då det är djur det handlar om, samtidigt som de ges möjlighet att identifiera sig med de händelser och känslor som uppstår. Genom denna skildring ges de verktyg att bearbeta dessa känslor och konflikter även hos sig själva. Fantasi i barnlitteratur – och i kultur riktad till barn – kan därmed fungera som en bearbetningsprocess för svåra känslor (Tornborg 2017, s. 21), eller för att belysa vissa strukturer, värderingar eller orättvisor. Huvudtesen för uppsatsen blir därmed att fantasi och fiktion tillsammans med de antropomorfa beskrivningarna i *Älgkungen* har en didaktisk potential att ge barn en ökad känsla av samhörighet och empati med djur och natur. Tesen grundas i hur fantasi och fiktion dels kan vara lättare att identifiera sig med och engagera sig för än ren fakta, dels har möjligheten att gestalta sådant som är omöjligt för den realistiska texten och därmed aktualisera andra ämnen. För denna studie innebär det en möjlighet att aktualisera djur och naturs egenvärde.

En del forskare menar att barnlitteraturen historiskt alltid varit didaktisk – pedagogisk – och att den därför har vissa begränsningar vad gäller de estetiska värdena (Westin 2002, s. 133 f). Detta påstående kan ses som en sanning med modifikation. En text som ordagrant uttalar exempelvis ”du ska inte kasta skräp i naturen, för att...”, kan möjligen ha ett mer begränsat estetiskt värde än exempelvis *Annalisa och skräpmonstret* (Sjöström Hederberg 2018), där det problematiska med skräp i naturen är huvudkonflikten, men där denna berättas genom en hel historia i såväl bild som text. Syftet med denna studie är inte att vidare göda en idé om en motsättning mellan en texts didaktiska potential och dess estetiska värde. Istället är målet att visa hur en texts estetiska värde kan bidra med en ökad förståelse och kunskap för omvärlden som en positiv bonus.

Med bakgrund av den teoretiska översikten blir det därför relevant att se till textens didaktiska potential. För denna studie innebär detta framför allt den didaktiska potential som kan hittas i det antropocentriska i en text med ett uttalat miljötema, när det antropocentriska blandas med fantasi och fiktion, samt hur det didaktiska förhåller sig till det estetiska värdet. I denna uppsats benämns detta som en ekodidaktisk potential.

4.3 Magisk realism

För denna studie är den skönlitterära textens genre en förutsättning och motivation för analysen. Magisk realism är en omtvistad term med flera definitioner (Bowers 2004, s. 19). Denna genre kan dessutom ses som en del av den bredare termen fantastisk litteratur, som kort sagt innebär litteratur som inte är realistisk (Alkestrand

2016, s. 16). Skillnaden mellan magisk realism och exempelvis fantasy i form av fantastisk realism är inte helt klarlagd. Inom den fantastiska realismen används dock det övernaturliga ofta som något avvikande och karaktärerna i berättelsen blir förvånade över det magiska, medan det i magisk realism ses som något inomvärldsligt normalt (Warnqvist 2019, s. 88).

Det magiska i magisk realism innebär allt som inte går att vetenskapligt förklara, medan realism står för det som är kopplat till verkligheten utanför den skönlitterära texten (Bowers 2004, s. 19 f). När dessa två termer slås ihop innebär magisk realism således att de realistiska inslagen används som en grund för att göra det omöjliga möjligt; det otroliga trovärdigt (Bowers 2004, s. 21). Den magiska realismen har historiskt använts på just detta sätt: Att behandla emotionellt relevanta ämnen i en övernaturlig men realistisk kontext för att ge läsaren möjlighet att känna med karaktärerna (Warnqvist 2019, s. 91). Genom magisk realism finns även en möjlighet för författaren att arbeta med metaforer och symboler som gör att läsaren måste närma sig temat med en annan synvinkel än i en helt realistisk berättelse (Warnqvist 2019, s. 93). För denna studie innebär det en synvinkel som baseras på djurens och naturens lidande till följd av klimatförändringarna. Inom just *Älgkungens* universum är skogsmagin med de förmänskligade djuren och naturen ett trovärdigt inslag i den verklighet som karaktärerna befinner sig i, och en förutsättning för att skapa miljömedvetenhet av antropocentrism.

Det bör förtydligas och poängteras att varken antropocentrismen, det estetiska värdet eller den didaktiska potentialen som diskuteras och analyseras i denna studie är något som alla läsare av *Älgkungen* automatiskt kommer att ta med sig från en läsning av boken. De slutsatser som dras är baserade på de kommentarer som de fem barnen i juryn för Barnradions bokpris framför i avsnitten. Framför allt är slutsatserna dock baserade på en analys ur ett ekokritiskt perspektiv där analysen för fram att det är just det antropocentriska som ligger till grund för den ekodidaktiska potentialen i texten.

5. Forskningsöversikt

Ekokritik och didaktik är relativt välbeforskade ämnen. I denna del presenteras i korthet nedslag i utvalda delar av den tidigare forskningen inom dessa områden, med fokus på den svenska barn- och ungdomslitterära forskningen. Ett kort segment kommer även att behandla en forskningsartikel om fantasi och fiktion, samt forskningsläget för *Älgkungen*.

De ekokritiskt inriktade litteraturforskarna Åsa Nilsson Skåve och Corina Löwe utkom år 2020 med en antologi med bidrag från elva forskare på ämnet *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur*. I denna antologi finns artiklar med fokus på allt från mat till pjäser och poesi, i relation till skolundervisningen och de didaktiska faktorer och hållbarhetsfrågor som dessa kan ge upphov till.

Helene Ehrianders bidrag till antologin behandlar djurrättsfrågor, och diskuterar hur skönlitteratur som tematiserar djurrättsfrågor kan ge upphov till etiska och

moraliska frågor som läsaren i sin tur får ta ställning till (Ehriander 2020, s. 106 f). Ehriander nämner hur barn i barnlitteraturen ofta har en nära koppling till djur, samtidigt som djur ofta skildras och värderas utifrån den nytta de gör för människan (Ehriander 2020, s. 104 f). Dessutom argumenterar Ehriander för hur djur i litteratur ofta nämns och diskuteras kring relaterade till den klimatpåverkan mjölk- och köttindustrin har. Djurens metangasutsläpp i kombination med konkurrensen av odlingsmark och vattenåtgång går i klimatfrågor ofta före diskussionen om djurens egenvärde och välfärd (Ehriander 2020, s. 107). Djuren reduceras därmed till att enbart ses i relation till människan – en antropocentrisk syn. Ehriander konkluderar sin artikel med att poängtera hur ”djurens rätt och hållbarhet hänger samman” och hur skönlitteratur kan ge upphov till ett kritiskt förhållningssätt gentemot samhällets normer och ett mer hållbart perspektiv gentemot djur och natur (Ehriander 2020, s. 123).

I samma antologi är Malin Alkestrands bidrag en artikel om social hållbarhet med utgångspunkt i Ursula Poznanskis Eleriatriologi och dennas didaktiska potential. Social hållbarhet innebär i korthet mångfald och jämlikhet, rättvisa och demokratiska samhällen (se McKenzie i Alkestrand 2020, s. 167). Den sociala hållbarheten är samtidigt en del av den treenighet som är ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet, där dessa samverkar, lyfter och påverkar varandra (Alkestrand 2020, s. 166). Alkestrand undersöker den sociala hållbarheten med fokus på maktstrukturer baserat på dels ras, dels ålder med hjälp av aetonormativitetsbegreppet (Alkestrand 2020, s. 165, 177). Hon menar att ”skönlitteratur kan [...] synliggöra olika aspekter av åldersrelaterade maktskillnader” (Alkestrand 2020, s. 178), och kommer fram till att såväl barn och unga som vuxna behöver utveckla en medvetenhet kring miljöfrågor och att skönlitteratur kan vara ett verktyg för detta (Alkestrand 2020, s. 183).

Den medvetenhet kring miljöfrågor som skönlitteratur kan ge upphov till kan även kallas ekolitteracitet, något som Åsa Nilsson Skåve har forskat om. Hennes kapitel i antologin *Att skriva barn- och ungdomslitteratur* (Ehriander (red.) 2019) behandlar just detta. Ekolitteracitet innebär enligt Nilsson Skåve en förståelse och medvetenhet för natur och miljö, där detta är relaterat till det estetiska och miljöetiska i skönlitteraturen (Nilsson Skåve 2019, s. 100, 104). För att uppnå ekolitteracitet hos barn menar Nilsson Skåve att författare till barnlitteratur med fördel kan låta naturen bli betydelsebärande i texten. Då hon menar att barn ofta hoppar över miljöskildringar när de läser blir det betydelsebärande ett sätt att integrera ämnet för att gynna det didaktiska (Nilsson Skåve 2019, s. 103). Vidare skriver hon om hur utvecklingen av miljötemat i barnlitteraturen har gått från att explicit till att implicit ge uttryck för ideologier – samhällsåskådningar i texten (Nilsson Skåve 2019, s. 107; Alkestrand 2016, s. 98). Nilsson Skåve avslutar sin artikel med att förklara hur skönlitteraturen kan vara ett fruktbart verktyg för att skapa miljöengagemang och -medvetenhet, i kombination med att det samtidigt också kan ge ett estetiskt nöje (Nilsson Skåve 2019, s. 109).

Litteraturforskaren Emma Tornborg har i en referegranskad forskningsartikel i den elektroniska tidskriften *HumaNetten* undersökt hur fantasi i skönlitteratur kan fungera som ett medel för att bearbeta känslor (Tornborg 2017, s. 20). I artikeln

undersöker Tornborg bilderboken *En stackars liten haj* (2014). Med inomvärldslig fantasi menar Tornborg att författare, och illustratör i detta fall, dels kan illustrera faktiska känslor, dels förmedla eller kontrastera dessa genom text (Tornborg 2017, s. 22 f). Denna skildring bidrar samtidigt till att det läsande barnet får möjlighet att själv fantisera och bygga vidare på berättelsen utifrån egna erfarenheter och sin egen verklighet (Tornborg 2017, s. 28). Genom att granska relationen mellan text och bild samt intertextuella referenser för analysmaterialet menar Tornborg slutligen att det går att visa hur det läsande barnet genom skönlitteraturen ges verktyg för att konstruktivt bearbeta svåra känslor med fantasi (Tornborg 2017, s. 24, 26, 30). Då forskningsartikeln bygger på en bilderbok som analysmaterial, med en annan analysmetod och teoretisk bakgrund än den för min studie, kan relevansen för densamma i denna forskningsöversikt eventuellt ifrågasättas. För min studie har Tornborgs forskning dock en relevans i relation till det jag argumenterar för att fantasi och fiktion spelar en stor roll för hur antropocentrismen kan tolkas i *Älgkungen*.

För *Älgkungen* finns ingen tidigare forskning, vilket kan grunda sig i att den är relativt nyutgiven. Både *Älgkungen* och dess uppföljare *Pärlebäraren* sätter ljus på viktiga ämnen som bör vara intressanta för forskare att ta sig an. I och med hur *Älgkungen* även tilldelats ett pris av barn genom Barnradions bokpris blir detta än mer relevant. Lärarstudenten Helena Åkesson valde av denna anledning i sin kandidatuppsats att skriva om böcker som tilldelats just Barnradions bokpris (Åkesson 2020, s. 8 f). I sin uppsats undersöker hon dessa böckers didaktiska potential samt hur dessa går att använda i skolans värdegrundsarbete. Åkesson konkluderar det hela med att samtlig utvald litteratur går att använda i värdegrundsarbetet (Åkesson 2020, s. 18).

Dessa nämnda exempel på forskning för fälten och kombinationerna ekokritik och didaktik bör ses som just exempel. För varje enskilt fält finns en omfattande mängd forskning. För de exakta frågeställningar, syfte och material i denna studie är forskningen dock begränsad. Genom att göra nedslag i utvalda kombinationer av teoretiska perspektiv och forskning relaterad till några ämnen i taget visar forskningsöversikten ändå på bakgrunden till denna studie, och var luckor i forskningen kan finnas. En förhoppning med studien är att täppa till åtminstone en av dessa: Den lucka som avser den didaktiska potentialen i antropocentrism.

6. Analys

I denna del kommer frågeställningarna att analyseras med stöd i syftet och de teoretiska perspektiv och begrepp som presenterats: ekokritik och didaktisk potential. Analysen kommer att delas upp i tre centrala områden där didaktik, estetik, antropocentrism och fantasi och fiktion i *Älgkungen* kommer att lyftas. Dessa tre centrala områden innefattar: relationen mellan skogsfruarna Sara och Aud som skildrar det mänskliga perspektivet; beskrivningarna av de mäktigaste skogsvarelserna Midvinterdrottningen och Älgkungen som visar på hur fantasi är betydelsebärande för sammanhanget; skildringen av protagonisten Klara och hennes relation till naturen som knyter an till såväl ekocentrism som antropocentrism. Det

går att argumentera för att dessa områden likaväl kan benämnas som karaktärsanalyser. Anledningen till att de här benämns som områden baseras dock på hur det inte enbart är karaktärerna i sig som är relevanta för studien. Det är istället karaktärerna i kombination med och i relation till helheten – och det utomvärldsliga – som granskas.

6.1 ”Älgar kan inte rita”: Det mänskliga perspektivet framför allt

Sara och Aud är systrar och samtidigt är de så olika. När Reynir låg i skogsbrynet och nästan dog verkade Aud inte förstå något alls. Eller, brydde sig inte om att Reynir var så utmattad att han inte kunde stå. Känslökall, sa han om Aud den där natten vid stenen när han berättade för Aron och henne om Aud. Den ni kallar skogsfrun är känslökall. Men Sara kan älska, hon har fått den förmågan. (Hellbom 2021, s. 294 f)

Det ekocentriska i *Älgkungen* kommer till uttryck i problematiserandet av skogsskövling (Hellbom 2021, s. 16–18), människans påverkan på klimatet (Hellbom 2021, s. 56, 172 f, 244 f) och värnandet om djur och natur (Hellbom 2021, s. 153). Vid en första anblick genomsyras texten därmed av en starkt ekocentrisk natursyn, där naturens alla delar är lika mycket värda. Dessa delar är genomgående och ligger som en grund för hela texten. Därför blir det än mer intressant att se till även de antropocentriska delarna som slår igenom på flera håll, och faktiskt även de är en stor och viktig del av berättelsen och dess förhållningssätt till naturen.

Det antropocentriska hittas såväl explicit – på textens yta – som implicit – mellan raderna (jfr Alkestrand 2016, s. 97 f). Bokens huvudkonflikt ligger i den mystiska, mytiska och magiska värld som är skogen; vad som finns där och hur de ska förhålla sig till den. Berättelsen och denna huvudkonflikt ger upphov till såväl antropomorfa skildringar, som ett människocentrerat perspektiv. Karaktären Sara är som skogsfru en del av skogsfolket – kallat vidugast. Vidugast består av magiska väsen som bland annat vättar, Midvinterdrottningen, och de två skogsfruarna. Sara och den andra skogsfrun – Aud – har till uppgift att vakta och skydda skogen, naturen och de djur och magiska varelser som bor där genom att förstå sitt utseende och locka och förleda, enligt dem, onda människor i skogen (Hellbom 2021, s. 334 f). Sara har helt och fullt ett mänskligt utseende och beteende, medan Aud i vissa avseenden ser ut som en människa men med vissa drag av att vara ett med naturen. Skogsfrun som väsen kan till sin natur inte känna känslor som kärlek och empati, vilket är fallet med Aud som vuxit upp helt och hållet i skogen och med naturen (Hellbom 2021, s. 295). Sara har däremot vuxit upp bland människor och kan därför känna dessa känslor. Detta gestaltas bland annat genom att Sara motsätter sig att fånga in människor, och att hon blir kär och har en relation med karaktären Ida Sunee (Hellbom 2021, s. 52, 294, 313). Skildringarna av Sara och Aud skiljer sig även i dess respektive framtoning, då Aud framställs som mer magisk än Sara.

När Sara föddes rådde hungersnöd i Sverige och hennes mor – Midvinterdrottningen – tvingades lämna henne till människorna för att hon skulle överleva (Hellbom 2021, s. 146). Den dubbla uppväxten orsakade slitningar i Sara som inte hade någon riktig tillhörighet. I sin roll som skogsfru måste hon vara känslökall för att skydda skogen, men fick genom sin uppväxt bland människorna förmågan att älska och

känna empati (Hellbom 2021, s. 147). ”Jag lovar, säger Sara, att jag ska göra allt jag kan för att skydda er under vår vandring. Allt, även om det blir min egen död” (Hellbom 2021, s. 231). Detta citat visar hur Sara på ett antropocentriskt sätt är beredd att offra sig själv – en del av naturen – för att rädda människorna. I och med de känslor Sara har för Ida Sunee, väljer hon till slut bort skogen till förmån för människornas värld (Hellbom 2021, s. 335). De magiska varelserna i skogen anser Saras val vara ett misstag och en synd (Hellbom 2021, s. 147, 300). Protagonisten Klara däremot stöttar relationen mellan Sara och Ida Sunee, och offrar sin egen lycka för att gynna deras (Hellbom 2021, s. 315 f). Citatet ”störst av allt är kärleken” (Hellbom 2021, s. 186) upprepas vid ett flertal tillfällen genom berättelsen, där detta innebär såväl romantisk kärlek, som vänskaplig kärlek, som en kärlek till hela naturen och kulturen – civilisationen.

I kontrast till Sara som får stöd av Klara, är Klara istället till en början avvaktande gentemot Aud (Hellbom 2021, s. 103). Auds koppling till naturen kommer till uttryck i hennes vassa tänder, grönskimrande skinn, en trädstam istället för ryggrad, ett långt grågrönt hår och ett djurlikt beteende, rörelsemönster och personlighet (Hellbom 2021, s. 104, 222 f). Under det första mötet mellan Klara och Aud, tänker Klara att hon borde vara rädd för någon som ser ut som en odefinierbar flicka eller pojke. Dessutom noterar Klara att Aud ser farlig ut med de vassa gäddliknande tänderna (Hellbom 2021, s. 41). Trots det är hon inte rädd, utan känner sig ändå lugn. Trots och ändå blir här de centrala orden, då de bidrar med en bild av naturen som något farligt eller fult. *Trots* att den här varelsen har tänder som en gädda och grönt långt hår, och ser ut som en pojkflicka, är hon *ändå* inte rädd. Denna typ av ingående och skrämmande skildringar och beskrivningar är inte något som använts för djur i texten, ens för de faktiska gäddorna i sjön, utan enbart för det människoliknande väsen som skogsfrun är. Skildringen av Aud – och Sara – gränsar mot det zoomorfiserande i hur människor liknas vid djur (Garrard 2012, s. 160–162), där det zoomorfa alltså ses som mer skrämmande än det antropomorfa i beskrivningen av exempelvis Älgkungen. Det går att spekulera i om det zoomorfa i detta fall används av denna anledning: Att agera skrämmande. Det antropomorfa perspektivet skildras oftast på ett positivt sätt. Det zoomorfa används istället oftast på ett negativt sätt (Garrard 2012, s. 160). Här blir det därför relevant att kontrastera det zoomorfa och antropomorfa mot varandra genom skildringen av skogsfruarna.

Aud som kan byta skepnad utifrån humör och tycke väljer vid ett tillfälle att visa sig helt och hållet som en människa för Klara, dessutom med samma hudfärg som Klara. Klara tänker då att Aud ”[...] ser mer vanlig ut med deras färger, som en människa” (Hellbom 2021, s. 105). I motsats till att verka skrämmande – som det zoomorfa – gynnar här det antropomorfa istället Auds koppling till mänskligheten. Detsamma gäller för Sara som gynnas av att hon har ett konstant mänskligt utseende och därmed inte upplevs skrämmande. Samtidigt ifrågasätter Klara Auds bristande empati och känslolöshet (Hellbom 2021, s. 295). Detta mynnar ut i ett jämförande mellan Aud och Sara, där det görs tydligt att Sara med sina mänskliga egenskaper är den mest önskvärda av de båda ur det mänskliga perspektivet (Hellbom 2021, s. 294–296). Det motsatta diskuteras dock från vidugast; Aud ses som den bättre parten medan Sara ses som onaturlig (Hellbom 2021, s. 146, 319). Denna skildring visar på en motsättning mellan det mänskliga och det naturliga – mellan natur och

kultur. Vidugasts motvilja grundas dock i en ilska och rädsla över människans påverkan på naturen, medan människans sida står för det aningslösa. Detta skildras vidare genom Aud som den vilda, stundtals hämndlystna och misstroende mot Klara (Hellbom 2021, s. 249). Sara blir istället en medlare som agerar förkämpe för såväl natur som kultur och dess samhörighet (Hellbom 2021, s. 249).

Relationen mellan natur och kultur är det som en del ekokritiker ägnar sig främst åt (Görlin 2009, s. 15). Forskning, granskning och analys av denna relation innebär samtidigt att det finns motsättningar eller skillnader mellan just natur och kultur. Människan ses inte som en del av naturen. Detta behöver dock inte vara negativt, även om det visar på en idé om människan som väsensskild från resten av naturen. Samtidigt visar det på en syn kring hur människan endast har sin egen synvinkel att utgå ifrån, och förmodligen naturen likaså. Det antropocentriska synsättet kan därmed ses som en nödvändighet för det mänskliga perspektivet (Garrard 2012, s. 25), i strävan efter att förstå och känna empati med vår omvärld. Det kan därmed vara av vikt för människan att känna och ta ansvar för sina handlingar genom att i skönlitteraturen få ett vidare – bredare – perspektiv och se ett problem utifrån (Alkestrand 2016, s. 86).

Saras önskan om att bli människa fyller en funktion för textens estetiska värde, liksom för det didaktiska. Det är Saras historia som är textens mysterium: var hon kommer ifrån, vem och vad hon egentligen är nystas ut först på slutet. Samtidigt kan slitningarna mellan Saras identiteter – skogsfru eller människa – tolkas visa på såväl en motsättning som ett band mellan natur och kultur. Sara blir människa men behåller sin närhet och kärlek till sitt hem i skogen, och fortsätter kämpa för den. Detta liksom att Klara kämpar för att Sara ska få leva det liv hon vill leva. Motsättningarna mellan Aud och Sara bidrar till eftertanke kring hur ilska och hämndbegär inte löser problem på lång sikt. Det är istället ett samarbete som eftersträvas, där mänskligheten tar sitt ansvar och rättar till sina misstag. Den skönlitterära texten – *Ålgkungen* – har därmed en möjlighet att skapa inlevelse och samtidigt reflektera över vad som händer och hur karaktärerna agerar under berättelsens gång. Det estetiska värdet bidrar till den ekodidaktiska potentialen med den känslomässiga inverkan texten därmed kan ha på sin läsare (jrf Packlén 2009, s. 125).

Det råder delade meningar om huruvida människan bör ses som en del av naturen eller inte (Garrard 2012, s. 24, 148). Det finns dock en tydlig skillnad i hur människan förmodligen är den enda levande varelse som begrundar frågor som ”meningen med livet”. Detta skiljer människan från andra djurarter. Att Aud därmed skildras som egocentrisk med sitt enda fokus på skogen och vidugast, är förenligt med den mänskliga bilden av naturen som fristående och självständig. Detsamma gäller för skildringen av Sara som begründande och känslomässigt investerad i sin omgivning, i och med det mänskliga perspektivet av att känna skuld och skam. Däremot är människan liksom allt annat levande en del av ett ekosystem som skapar varandra, och människan är de facto ett djur (Garrard 2012, s. 152). Det finns dessutom en del forskare som menar att beskrivningar av människan bör ses som antropomorfa, i och med att människan är just ett djur (Garrard 2012, s. 160–162).

Enligt filosofen Hans Jonas är människan den enda moraliska varelsen på jorden, vilket gör att människan också har ett större ansvar för jordens utveckling (se Jonas i Packlén 2009, s. 119). Den mänskliga strävan bör därmed vara att leva i symbios med det omkring oss. Genom att integrera denna fråga i texten, finns en möjlighet till att väcka kritiska reflektioner hos den implicite läsaren samt ge kunskap kring social hållbarhet (Packlén 2009, s. 124). Detta kan ses i hur Sara och Ida Sunee genom sin relation kopplar ihop natur och människa till en enhet. Klara stöttar inte denna relation för att Sara specifikt vill vara människa, utan för att hon ska få möjligheten att leva som hon vill. Den ekodidaktiska potentialen ligger här i hur social hållbarhet är relevant för att uppnå en hållbar framtid; att hylla varandras olikheter, stötta och skydda varandra, för att tillsammans kunna göra skillnad.

Det antropocentriska ligger här i det mänskliga perspektivet, men där det kan ses som ett verktyg för att gynna det estetiska, skapa en intressant berättelse och därmed även gynna det didaktiska. Med det mänskliga perspektivet menas här hur människan som sådan ses som det eftersträvansvärda medan naturen – förkroppsligad av Aud – skildras som något empatilöst och skräckinjagande och därmed också sämre. De fantasiinslag som finns kring vidugast väcker samtidigt en fråga kring hur fantasi och fiktion kan ses som ett verktyg för att skapa en ekodidaktisk potential.

6.2 ”Närvaron av ett övernaturligt väsen”: Fantasi som verktyg

Skogen som är magisk. Skogen som är förtrollad. Full med skatter. Skog och mossa och blåbärsris som skimrar, lukten av skogen, den mjuka luften som blir efter regnet. Skogen som är nödvändig för att förtrollningen och magin ska finnas kvar i världen. Som behövs för att världen ska finnas kvar. För att den ska vara hel. (Hellbom 2021, s. 174)

Den magi som agerar ramverk för berättelsen preciseras i citatet ovan till att handla om den koppling som finns mellan naturen, det magiska och klimatförändringarna. Naturen upphöjs ur ett mänskligt perspektiv till något ouppnåeligt och överjordiskt, där människan ses som ett störande moment av det naturliga. Detta innebär ett naturcentrerat perspektiv (Garrard 2012, s. 24).

En tolkning av citatet ovan kan vara att syftet är att anta ett ekocentriskt synsätt genom att förklara naturens egenvärde och hur viktig den är. I och med hur naturen i citatet ses som bättre än människan skapar det dock ytterligare motsättningar mellan natur och kultur som diskuterats under föregående rubrik. Samtidigt blir det ett försök att utifrån ett mänskligt perspektiv ge naturen en upphöjd position. Det mänskliga perspektivet utgörs även här av en antropocentrism som utgår från människans behov av att naturen är, ska vara och representera något mer än ”bara” ett träd, mossa eller blåbärsris. I detta fall blir naturen en metafor för det magiska och förtrollade – det som ger liv.

Med fantasi och fiktion ges en möjlighet att skapa världar, skeenden och varelser som inte finns och agerar i verkligheten. I fantasin är allt möjligt. Människan har använt dessa verktyg över årtusenden för allt från att skapa verklighetsflykt till att diskutera svåra ämnen (jfr Alkestrand 2019, s. 66; Tornborg 2017, s. 20). Att då skapa en värld som är en trygg och bra plats för alla, och där alla planetens invånare

– djur, natur, människa – kommer överens och lever i harmoni är inom rimlighetens gränser. Detsamma gäller för hur vi som människor antropocentriskt fantiserar om att ge djur och natur en mänsklig röst. Det finns en önskan om att de ska få prata, att få höra deras röster och att kunna kommunicera. De antropomorfa skildringarna gör just detta – infriar denna fantasi om att kunna prata med djur, och där dessa djur i *Älgkungen* dessutom blir hörda och förstådda (Hellbom 2021, s. 153, 228, 231). Dock innebär detta att djuren, och naturen, inte ges ett egenvärde i sig själva. Faktum är att djur och natur inte har ett mänskligt språk, men det betyder inte att de är sämre än människan. Att de inte har en mänsklig röst innebär inte att de varken har tankar eller känslor. Det betyder heller inte att de *inte* har det. Det betyder enbart att vi som människor inte kan veta vad andra djur eller växter har för upplevelser av omvärlden. Det antropomorfa perspektivet och hur det är förenligt med och påverkas av fantasi är dock av vikt för den ekodidaktiska potentialen i *Älgkungen*.

Midvinterdrottningen är ett stort uråldrigt träd med en enorm krona och långa grenar, men ser samtidigt ut som en människa – en kvinna – och har en mänsklig röst (Hellbom 2021, s. 300). Hennes utseende skiftar mellan att vara mänskligt och att vara ett träd, och det går inte att se det ena utan det andra. Midvinterdrottningen är även förälder till Sara och Aud. Hon ifrågasätter Saras önskan att lämna skogen för människovärlden, då detta skulle kosta Sara alla hennes magiska gåvor och göra henne avskild från skogen (Hellbom 2021, s. 307). Hon ifrågasätter detta vid flera tillfällen och menar att Ida Sunee har lurat Sara. Till slut accepterar hon Saras önskan att "[b]li en vanlig människa, med ett vanligt människoliv, utan sina magiska förmågor" (Hellbom 2021, s. 322). Här ställs det vanliga människolivet i kontrast mot den magiska Älgkungen, som beskrivs som att han är vanlig, men "[s]å vanlig som en Älgkung kan bli" (Hellbom 2021, s. 322).

Klara får genom Sara höra en vandringsägen om en flicka vid namn Naestie. I denna sägen berättas hur Naestie blir illa behandlad av sina bröder och att Midvinterdrottningen talar till henne, då hon "ser alla flickor som visar handlingskraft och mod och hon beslöt sig för att hjälpa flickan" (Hellbom 2021, s. 83). Midvinterdrottningen sa till Naestie att för att få allt hon någonsin kunnat drömma om måste hon lämna sina bröders hem och sedan slå följe med den tredje hon mötte på sin färd, vem eller vad den tredje än må vara (Hellbom 2021, s. 83). Den tredje Naestie mötte var en björn, en björn som lät henne bo i sin håla och lovade att dela mat och husrum, att aldrig göra henne illa och att alltid vaka över henne (Hellbom 2021, s. 85–87). Tillsammans levde de i frid, tack vare Midvinterdrottningens uppmaning. Säggen om Naestie och björnen visar på hur Midvinterdrottningen strävar efter en samhörighet mellan människa och natur, och en förståelse och respekt dessa emellan. Samtidigt var det enbart björnen som ställde upp för att täcka Naesties behov av beskydd och sedan för att kunna bygga upp ett ordentligt hem. De mänskliga behoven och önskemålen ses därmed som de mest centrala. Den givmildhet som skildras i denna sägen om Midvinterdrottningen, skildras dock inte vidare i mötet mellan henne och Klara.

Klara reflekterar över Midvinterdrottningen med citatet: "[H]är kan man inte göra som man vill. Man får se upp. Skogen bestämmer" (Hellbom 2021, s. 300). Hon känner sig rädd för Midvinterdrottningen, samtidigt som hon känner en stor respekt

för henne. Det framställs som rimligt att det är skogen som bestämmer på den här platsen och att det är en ära att få träffa Midvinterdrottningen. Samtidigt litar inte Klara på henne, utan tänker att det kan vara förenat med fara att vara i hennes skog (Hellbom 2021, s. 300–302). Midvinterdrottningen framställs som stark och mäktig, men också lynnig, missunnsam och illmarig. På samma sätt som hon menar att människorna enbart tänker på sig själva, tänker hon enbart på de sina i skogen (Hellbom 2021, s. 309–311). Det intressanta i denna skildring och Klaras tankar blir även hur det trycks på att vidugast till sin natur är känslökalla, medan de skildras kunna känna känslor som ilska, illvilja, oro och rädsla. Dessutom kan Midvinterdrottningen tolkas känna en beskyddande känsla gentemot Sara. Hon är orolig för att Ida Sunee lurat Sara och känner sig övergiven för att Sara ska lämna skogsfolket. Denna oro agerar hon ut genom att storma, bråka och hota (Hellbom 2021, s. 309). På samma sätt som Aud står för det vilda och hämndlystna i jämförelse mellan henne och Sara, står Midvinterdrottningen därmed för detsamma i jämförelse med Reynir.

Reynir är Älgkung vilket innebär att han är den äldsta och mäktigaste av alla magiska och icke-magiska varelser i skogen (Hellbom 2021, s. 311). Klara reflekterar över det som är annorlunda med Reynir: ”Älgar är vilda djur, de vill inte vara nära människor [...] och vanliga älgar pratar inte.” (Hellbom 2021, s. 57). Till skillnad från ”vanliga” älgar skildras Reynir antropomorft genom att prata med ett mänskligt språk, uppvisa generellt mänskliga känslor, och söka närhet hos Klara som han kallar sin ”lilla människa”. Klara har i sin tur gett honom namnet Reynir, för att ”något måste han heta” (Hellbom 2021, s. 5). Genom litteraturhistorien har barn och djur ofta skildrats ha en nära relation (Ehriander 2020, s. 104), vilket detta är ett ytterligare exempel på. Denna relation bygger på en ömsesidig kärlek och respekt för varandra, där såväl barn som djur genom historien även setts som underordnade i samhället (Garrard 2012, s. 160). Under deras möten berättar Reynir om skogen, hur den mår och vad den behöver. Han förklarar hur människans påverkan på klimatet har orsakat stor skada för djur och natur (Hellbom 2021, s. 228, 242, 253). Fantasin i form av det antropomorfa används därmed även som ett verktyg för att sätta ord på de känslor – rädslor, ilska och oro – som det läsande barnet kan uppleva gentemot klimatförändringarna (jfr Tornborg 2017, s. 26 f).

Genom de antropomorfa beskrivningarna i hur djur och natur ges mänskliga egenskaper, visas samtidiga tecken för ett ekocentriskt synsätt. Reynir pratar för att kunna berätta ”från insidan” om hur naturen skadas av den mänskliga påverkan på densamma. Detta skildras även i hur Reynirs horn krymper och hans energi tryter, i takt med att skogsbranden sprider sig (Hellbom 2021, s. 228, 273). Reynirs krympande horn blir ett exempel på en form av distansering för att läsaren ska kunna relatera och reflektera utifrån sin egen verklighet (Alkestrand 2016, s. 88–90). Relationen mellan det magiska och det realistiska möjliggör för att hålla en distans till ett skeende; när det hålls på avstånd upplevs det således mindre påtagligt eller skrämmande (Tenngart 2019, s. 17), samtidigt som det relaterar till verkligheten genom faktiska frågor och problem i samhället. Den allegoriska dubbla betydelsen – på ett magiskt och ett reellt plan – kan på detta sätt verka kunskapsförmedlande genom att magi kommenterar verkligheten (Alkestrand 2016, s. 94). Med det allegoriska menas här hur något likställs med något annat, genom

exempelvis metaforer (Alkestrand 2016, s. 94). Skildringen av Reynir kan därmed ses som en metafor för hur djuren i den magiska världen fysiskt tar skada av miljöförstörelsen och klimatförändringarna i verkligheten. Djuren agerar metafor och kuliss för den mänskliga berättelsen (Garrard 2012, s. 152 f).

Vid ett tillfälle nämner Aud: ”Ni människor förstör världen med all er smuts i luften och i vattnet och i jorden [...] och när skogen är borta är Älgkungen borta.” (Hellbom 2021, s. 228). Detta citat kan stärka de motsättningar som byggs upp mellan människa och natur – natur och kultur. Samtidigt kopplas Reynir ihop med skogen och den påverkan människan har på naturen, för att tydligt problematisera densamma. Det antropomorfa används därmed som ett verktyg för att uppmana till etisk reflektion. Detta genom att distansera sig från verkligheten med det antropomorfa, men samtidigt integrera reella problem i texten som skildras i den antropomorfa karaktären (jfr Alkestrand 2016, s. 10, 12 f). Ett barn i juryn till Barnradions bokpris lyfter fram hur hon tolkar det som att Reynir personifierar skogen, där han i takt med skogsbrandens framfart blir allt svagare. Hon anser detta vara en bra skildring av klimatförändringarna (Sveriges Radio 2022b, 14:12–14:37).

I likhet med Sara symboliserar Reynir den lugna, förtrollade skogen som agerar medlare mellan natur och kultur. I denna roll förespråkar han den sociala och ekologiska hållbarheten, och förmedlar densamma till läsaren med sina beskrivningar av naturens tillstånd. Den ekodidaktiska potentialen ligger här i hur det går att använda antropocentrism som ett verktyg genom fantasi och fiktion – en talande älg i en förtrollad skog – för att förmedla kunskap och väcka tankar kring miljö- och klimatfrågor.

Mänsklighetens nyfikenhet får oss att konstant sträva framåt; att lära oss mer; att utvecklas; att få veta allt (Svensson 2022, s. 105). Nyfikenheten kan tänkas ha väckt fantasin i oss, kanske som en konsekvens av den frustration som uppstår över att inte kunna veta eller ta reda på allt. Genom ett antropocentriskt perspektiv skapas således de antropomorfa skildringarna av de djur och den natur som människan önskar kunna förstå. En person som Hellbom som har ett miljöperspektiv med sig in i skrivandet väljer således att djuren och naturen i hennes text gör uppror mot det mänskliga förstörandet. En författare utan detta perspektiv, eller mål med sin text, hade kanske valt att enbart skildra naturen som en kuliss för de människor som finns där. Resultatet av djur- och naturskildringarna blir dock mer eller mindre detsamma, oavsett avsikt hos författaren. Det är den mänskliga fantasin och fiktionen som i texten skapar djur och natur och ger dem en röst eller bestämmer deras plats i tillvaron. Genom formandet av ord ges naturen sitt värde.

Det är en omöjlighet att komma ifrån det antropocentriska perspektivet för en människa. Dock kan det ge en minst lika stor ekodidaktisk potential att se miljöfrågan från en människocentrerad vinkel. Inom deep ecology fokuseras på människans plats i ekosystemet och där kritiserar människans bevarande av naturen för mänsklighetens skull (Garrard 2012, s. 24). För att civilisationen ska överleva måste dock människan engagera sig för djur och natur. Resultatet av ett miljöengagemang blir därmed detsamma oavsett anledning till att människan engagerar sig – för sig själv eller för hela naturen.

6.3 ”Från och med nu ska vi vandra tillsammans”: En ekodidaktisk potential

Lilla människa, säger Reynir. Den som fångar mig får träden och källorna och gräset och lingonriset och mossan, den största rikedom. Men det tar människan ändå och har gjort länge nu. För att bli rik och rikare och ännu rikare. [...] – Jag behöver inte bli rikare än jag redan är, säger hon. Och du behöver inte bära mig. Jag ska orka. Orkar du så orkar jag. Säg till var jag ska visa vägen så går jag först. [...] – Kära lilla människa. Min kära, goda lilla människa. Från och med nu ska vi vandra tillsammans. [...] – Nu, lilla människa, hör vi samman. (Hellbom 2021, s. 253 f.)

Sommaren 2018 brann 25 000 hektar skog i Sverige till följd av långvarig torka och extrem hetta (SVT Nyheter 2018). Dessa bränder väckte ett engagemang hos Maria Hellbom till att integrera skogsbränder, klimat- och miljöfrågor i sin bok *Älgkungen* (Sveriges Radio 2022a, 08:50–09:11). Hellbom menar att hon ville skriva om just detta tema för att visa på hur vi människor inte kan leva utan skogen (Sveriges Radio 2022a, 09:11–09:23). I texten lyfts bland annat miljöfrågor kring hur människan historiskt har behandlat skog och natur, och framför allt det problematiska med skogshyggen. Detta har barnen i juryn för Barnradions bokpris uppmärksammat och tagit med sig från boken (Sveriges Radio 2022a, 06:22–07:55). Framför allt nämner barnen i juryn den blandning mellan realism och fantasi – den magiska realismen – som texten innehåller som det mest positiva (Sveriges Radio 2022b, 12:55–13:49).

Uppsatsens och underrubrikens titel är tagen från blockcitatet ovan, där älgkungen Reynir förklarar hur människa och djur nu ska vandra tillsammans för att överleva en stor skogsbrand. För titlarna – och för den ekodidaktiska potentialen – används citatet som en metafor för hur människan behöver leva mer i symbios med naturen för att skapa en hållbar framtid. Detta citat visar tecken på såväl antropocentrism som ekocentrism. Det antropocentriska hittas dels i den antropomorfa beskrivningen av ett djur som talar, och dels i hur djuret i fråga söker hjälp hos en människa för att människan i fråga är den enda som kan rädda djur och natur. Sammantaget motsvarar detta det som innefattas i såväl antropomorfism och antropocentrism, där människan ses som jordens centrum (Görlin 2009, s. 7). Samtidigt lyfts en bild av naturen som viktig, och hur människan i sitt maktmissbruk bär ansvar för klimatförändringar och miljöförstöring, samt vikten av att se till alla delar av naturen som en enhet. Denna bild samspelar istället med den ekocentriska natursynen (Görlin 2009, s. 8).

Dualismen mellan det antropocentriska och det ekocentriska utgår från det faktum att det ses som sämre att agera egoistiskt och se människan som det viktigaste på jorden – antropocentrism. Den antropocentriska synen på naturen innebär dock ett ansvar hos människan att bevara djur och natur för att människan själv ska kunna överleva. Detta kan i sin tur bidra till att människan agerar för miljön, mot klimatförändringarna, för att rädda civilisationen. I agerandet för att rädda civilisationen räddas samtidigt natur och djur, då dessa behövs för att också människan ska kunna leva. På detta sätt bidrar det antropocentriska även till det ekocentriska. Den dualism som hade kunnat finnas mellan det antropocentriska och

det ekocentriska luckras därmed upp och blir irrelevant, som visats ovan och som vidare kommer att diskuteras nedan.

Det mänskliga perspektivet kan på flera sätt ses som antropocentriskt oavsett avsikt (Garrard 2012, s. 25), men där det i det antropocentriska ändå kan finnas ett miljöengagemang eller en strävan efter ekocentrism. Redan i textens inledning har Klara en nära relation och kärlek till naturen, framför allt kopplad till Reynir och den förtrollning som finns i skogen (Hellbom 2021, s. 25). När hon upptäcker ett stort kalhygge utanför Vidås blir hon genast orolig och sorgsen för Reynirs skull och lovar sig själv att hon aldrig ska hugga ned någon skog (Hellbom 2021, s. 19). Detta visar på en inneboende empati och ekocentrisk syn hos Klara, och även ett stort intresse och engagemang för miljön. Klara nämner vid flera tillfällen skogen som förtrollad och ser den som något upphöjt och fantastiskt, där det finns en egen tideräkning som är mer betydelsefull än den i verkligheten, kallad ”skogstid” (Hellbom 2021, s. 13). Hon dras till skogens förtrollning och respekterar alla delar av naturen som något som står över henne själv. Samtidigt behöver hon den för sin egen skull, för att hantera motgångar och svårigheter (Hellbom 2021, s. 59).

Genom att upphöja den ”naturliga” naturen läggs värderingar in i vad naturen är och vad som betraktas som just natur. I *Älgkungen* ses inte människan som en del av naturen, men Klara som enligt de magiska djuren i skogen är snäll och bryr sig om djuren och naturen, accepteras in i deras gemenskap (Hellbom 2021, s. 25, 48, 254, 300). Acceptansen kan här tolkas som en föreställning om att människan är som norm en fiende och motståndare till naturen, men kan gottgöra detta genom sitt förhållningssätt, sina handlingar och sitt ställningstagande för att skydda miljön. Naturen ges därmed värderingar, känslor och tankar kring rätt och fel, skuld och ansvar. Detta kan tolkas som en strävan efter att skapa en ekocentrism, men där denna ändå snuddar vid det antropocentriska. Naturen ges ett värde först när människan bestämt hur värdet ska se ut och vara. Denna vinkel skapar dock samtidigt den tidigare nämnda distansnerande effekt som kan tolkas göra det lättare för läsaren att relatera och knyta an till sin egen verklighet (Alkestrand 2016, s. 88–90), och därmed känna empati och samhörighet. Med en vidgad syn på de egna privilegierna ges läsaren möjlighet att se utanför sin egen ram och upplevelsehorisont, vilket gör att nya perspektiv tillåts att ta plats. Den mänskliga påverkan på naturen sätts i detta fall under lupp, och belyses genom att naturen slår tillbaka mot människan, samtidigt som människan ser sitt privilegium och agerar för att begränsa sin negativa påverkan.

När den stora skogsbranden bryter ut i Vidås till följd av långvarig torka och extrem hetta, vänder sig Reynir till Klara för att få hjälp för sig själv och alla andra djur och varelser i skogen att ta sig i säkerhet (Hellbom 2021, s. 224–226, 231). Detta visar ytterligare tecken på det antropocentriska; ett exempel på hur naturen inte klarar sig utan människan. Skiftet i texten går mellan att vara naturcentrerat och människofientligt, till att höja människan över naturen där människan behöver gå in och styra upp för att rädda djur och natur från förödelse. Räddningsaktionen från människan sker därmed trots att det är människan som art som är ansvarig för nämnda förödelse. I motsats till det antropocentriska finns en naturcentrerad syn som den hos förespråkare för deep ecology, som menar att ett av de största klimat-

och miljöproblemen är överbefolkningen av jorden. Den mänskliga populationen behöver därför minska (Garrard 2012, s. 24). Denna syn innebär på ett sätt att naturen klarar sig utan människan, och att människan enbart ses som en föröware. Ses människan istället som en del av naturen innebär det att människan behöver rädda sin egen samt den övriga naturens existens genom att skapa ett miljöengagemang och agera för förändring. Kulturen – såväl den antropologiska som det traditionella – spelar därmed en viktig roll för naturen (Packlén 2009, s. 123). Detta för att bidra till ekolitteracitet och för att i realiteten agera och engagera sig för klimat och miljö.

Under flykten undan branden frågar Klara träden i skogen hur lång tid de har på sig innan branden når dem. Skogen svarar med att de inte har lång tid kvar och att Klara ska rädda sig själv, djuren och vidugast från det öde som skogen nu går till mötes (Hellbom 2021, s. 263). Även detta luckrar upp gränsen mellan det antropocentriska och det ekocentriska; skogen och de träd som lever där kan inte fly och slukas av branden, men hjälper ändå Klara genom att prata med henne. Detta skildras dock som att träden faktiskt dör och visar på hur hemskt det är. Detta skildras vidare i hur Klara kommer till insikt med hur rik och privilegierad hon är, som har en familj, mat på bordet och att hon alltid kunnat dricka när hon varit törstig (Hellbom 2021, s. 254). Denna insikt leder till att hon på allvar tar sig an sin uppgift som vägvisare för skogsfolket och djuren för att även de ska kunna leva och få rättvisa förutsättningar.

Klara i egenskap av vägvisare är den enda som har möjlighet att rädda djuren och varelsena från att dö i branden (Hellbom 2021, s. 264–266). Detta är en uppgift som tar på hennes krafter men som hon känner att hon måste göra för att hjälpa dem. Detta kan ses som en metafor för hur människan behöver offra en del av sin egen bekvämlighet för att vända den nedåtgående trenden med miljöförstöring som drabbar hela planeten. När Klara tar sig an och utför uppgiften att rädda alla får hon sedan deras eviga tacksamhet och kärlek (Hellbom 2021, s. 288 f). Vidugasts tacksamhetsskuld bygger på att naturen som blir förstörd av mänsklig påverkan, räddas av en människa. Samtidigt som människan står för det positiva, står människan därmed även för det negativa, vilket orsakar ett dilemma med naturen som det konstanta offret. Det ekodidaktiska kan dock här hittas i hur människan är skyldig att rädda naturen, för att rädda sig själv.

Precis som det finns en dualism mellan ett antropocentriskt och ett ekocentriskt perspektiv, finns det även vissa motsättningar mellan det didaktiska och det estetiska. Emma Tornborg skriver om hur skönlitteratur först och främst är en produkt med ett estetiskt egenvärde, och inte en pedagogisk eller ideologisk produkt till för didaktik (Tornborg 2020, s. 36). Lena Kåreland menar dock att läsarens upplevelse kan kombinera det estetiska med det pedagogiska och få nya perspektiv samtidigt med en estetisk njutning (Kåreland 2013, s. 166). Oftast är ideologier innefattade i själva texten, vilka kan uppfattas som mer eller mindre didaktiska. Detta är fallet med *Älgkungen* där budskapet är mer eller mindre tydligt uttalat, beroende på den implicita läsarens tolkning av texten. Det estetiska och didaktiska samspelar och lyfter varandra i texten, genom den känslomässiga inlevelse som det estetiska kan framkalla och genom det miljörelaterade temat.

Tornborg skriver vidare om hur litteratur vid flera tillfällen visat sig ha en påverkan på opinionsbildningen i samhället (Tornborg 2020, s. 24). De texter som bidrar till denna opinion kan därmed tolkas ha uttalade ideologiska och didaktiska syften, eller sätter fokus på någon specifik fråga eller orättvisa i samhället. För *Älgkungen* gäller detta en kritik mot den mänskliga påverkan på klimat och miljö. Oavsett ett uttalat budskap finns dock en möjlighet att läsaren tolkar det annorlunda eller motsätter sig det (Ehriander 2020, s. 105). Även detta kan ses som en del av den didaktiska potentialen, då det bidrar till ett självständigt och kritiskt tänkande. Den didaktiska potentialen som finns i texten kan därmed ses som en möjlighet att väcka tankar, engagemang och diskussion kring ett specifikt ämne, oavsett ståndpunkt i frågan. För den analyserade texten blir det estetiska en grund för det antropocentriska, som i sin tur är en förutsättning för det didaktiska. Eller tvärtom; det didaktiska vilar på det antropocentriska som lyfts fram genom det estetiska.

De explicita ideologier – samhällsåskådningar på textens yta (Alkestrand 2016, s. 99) – som finns i *Älgkungen* innefattar ett ställningstagande för ett ökat miljöengagemang och en kritik mot människans påverkan på naturen. Dessutom innefattar de en bild av hur naturen är upphöjd över människan och att människan missbrukar och misshandlar naturen. De implicita ideologierna – samhällsåskådningar mellan raderna (Alkestrand 2016, s. 99) – befäster dock normen av människan som skapelsens krona genom att människan blir en frälsare för naturen genom räddandet undan branden. Resultatet i utövandet av dessa ideologier blir dock detsamma: Människan tar sitt ansvar. Ett uttalat miljöengagemang hos Hellbom (Sveriges Radio 2022a, 08:50–09:23) har banat väg för att låta den explicita ideologin få ta den största platsen.

Enligt vissa kritiker har dock en författare till barnlitteratur ett större moraliskt ansvar för sin text vilket kan begränsa den konstnärliga friheten. Det ansvar som menas här har genom historien skiftat från ett ansvar att *vara* uppfostrande, till att *inte vara* uppfostrande i texten (Nilsson Skåve 2019, s. 100–102). Hellbom kan tolkas kringgå detta genom den magiska realism som tillåter distanseringen och den känslomässiga inlevelsen i berättelsen. Kopplingen till verkligheten är tydlig, samtidigt som det magiska bildar en skyddande barriär och håller det skrämmande på avstånd. Den kunskap som finns i texten kan därför uppfattas genom en rent estetisk upplevelse, även om det i detta fall också finns en didaktisk ton i texten.

Åsa Nilsson Skåve och Corina Löwe menar att kunskap om naturen är viktigt för att få människor att prioritera hållbarhetsfrågor, och att denna kunskap mycket väl kan komma från ”den estetiska upplevelsen i att möta berättelser som [...] tematiserar människans relation till naturen” (Nilsson Skåve & Löwe 2020, s. 7). Detta speciellt relaterat till berättelser för barn med formbara sinnen. Emma Tornborg menar dock att det krävs försiktighet när en vuxenförfattare skriver för barn om sådant som rör miljö- och klimatfrågor då vuxenvärlden gjort sig skyldig till planetens nuvarande tillstånd. Därmed menar Tornborg att en vuxenförfattare inte bör föra över något skyldighetsansvar till barnen (Tornborg 2020, s. 21). I egenskap av vuxen författare och skapare av barnets textmässiga fantasivärld får Hellbom därmed automatiskt makt över det läsande barnet. Detta maktförhållande är värt att nämna samt att ha i åtanke när barn- och ungdomslitteratur och dess didaktiska potential granskas.

Genom den estetiska upplevelsen av att läsa *Älgkungen* finns det dock en möjlighet för det läsande barnet att utveckla ett engagemang för miljöfrågor, eller att efter läsningen ha ökat sin kunskap kring desamma. Ökad kunskap innebär i förlängningen en ökad delaktighet och demokratisering av samhället. Det eventuella engagemanget eller kunskapen kan därmed uppnås utan att för den delen ha läst faktabaserad litteratur, blivit pålagd ett skyldighetsansvar eller blivit indoktrinerad i en viss ståndpunkt i frågan. Kunskapen och engagemanget ligger istället invävt i en magiskt realistisk berättelse som har möjlighet att förmedla detta till läsaren om denna är mottaglig.

Det antropocentriska i texten relaterat till människans syn på naturen är inte uppenbar, utan hittas först vid en djupare ekokritisk analys. De antropomorfa beskrivningarna är en stor del av berättelsen, och det naturliga står ofta i motsats till och jämförs med det mänskliga. Textens kärna är att människan står för det dåliga som bär ansvar för miljöförstörelsen, samtidigt som djur och natur ges mänskliga egenskaper och då ses som bättre än de rent naturliga varelserna. Att det är just en människa som räddar hela djurriket från branden är det tydligaste exemplet på det antropocentriska i texten. Detta trots att människan i fråga beskrivs ha ett ekocentriskt förhållningssätt. Däremot kan det finnas minst lika mycket ekodidaktisk potential i en antropocentrisk syn, som i en ekocentrisk. Den ekodidaktiska potentialen är främst beroende av sitt sammanhang och hur den förs fram. I vissa fall kan det antropocentriska visa på enbart en syn av människan som överordnad och mer värd än andra arter i naturen, där människan varken har ansvar eller empati för sin omvärld. I fallet med *Älgkungen* visar dock det antropocentriska hur mänskligheten behöver ta sitt ansvar som del av naturen, för att verka för såväl den egna civilisationen som för den omgivande naturens överlevnad.

7. Slutdiskussion

I denna studie har fokus legat på det antropocentriska i en text med ett utpräglat miljötema, samt dualismen mellan det antropocentriska och ekocentriska och mellan det estetiska och det didaktiska. Genom analysen har jag visat hur det antropocentriska innehar en didaktisk potential till att verka för miljömedvetenhet genom skönlitteratur. Den magiska realismen spelar även den en stor roll för detta, då det är kombinationen av antropocentrism, fantasi och fiktion som skapar den distanserande effekt som bidrar till det perspektiv som i sin tur skapar identifikation. Studien visar även på hur en text kan vara såväl didaktisk som ha ett estetiskt egenvärde, eller tvärtom, och att dessa inte är ett definitivt motsatspar.

Älgkungen (2021) sätter fokus på klimatfrågan och blandar det estetiska med det didaktiska. Valet av material för analys baserades på hur mycket det finns att lära av populärkultur, och hur detta lärande ligger i bakgrunden av det estetiska nöjet i att läsa. Dessutom baserades valet på att det skulle vara en skönlitterär text som barn på något sätt själva hade valt genom att läsa eller att i det här fallet tilldela ett pris. Tidigt i processen reflekterade jag kring det eventuellt problematiska i att fokusera på en text utifrån dess didaktiska potential, då detta kan inkräkta på det konstnärliga. Skönlitteratur är inte främst till för att lära, men det kan dock mycket väl ändå bli

resultatet (Kåreland 2013, s. 166). Skönlitteratur är inte primärt ett pedagogiskt verktyg, men det kan finnas lika mycket att lära av den som av facklitteratur, invävt i det estetiska nöjet. Det lärande som beskrivs här behöver heller inte förta den estetiska upplevelsen, utan har snarare en möjlighet att bidra till denna genom att öka känslan av mening och intresse för texten.

Genom analysen ville jag bredda mitt eget perspektiv och frångå det som ses som svart eller vitt. Ekokritiken bygger på antropocentrism och ekocentrism som motsatspar, där även biocentrismen ofta ses som sämre än ekocentrismen (Görlin 2009, s. 7). Vidare finns det med ekocentrismen en idé om att agera för ett ökat miljöengagemang för naturens skull, i motsats till att agera för människans egoistiska strävan att överleva. Som jag påvisat genom analysen blir resultatet av ett miljöengagemang att såväl djur, natur och människan själv lever i symbios för att civilisationen ska kunna överleva. Oavsett om detta är baserat på ett genuint engagemang för naturen, eller om det kommer från att människan vill rädda sig själv, blir resultatet alltså detsamma. Människan kan inte leva utan naturen och djuren och behöver därför visa större hänsyn och omtanke om det som finns omkring oss – för vår egen såväl som för naturens skull. En parallell för detta går även att dra till att skänka pengar till organisationer för forskning eller till katastrofdrabbade länder: mottagarna får lika mycket pengar oavsett vilken anledning eller baktanke den som skänker pengarna har.

Den dualism som här diskuterats går även att finna i dagens medieklimat kring klimat- och miljöfrågor. Entreprenören och investeraren Sara Wimmercranz lyfter exempelvis hur *ett* steg mot ett miljöengagemang ofta ifrågasätts om inte *allt* personen gör är miljömedvetet: ”Gör du inte alla rätt? Shame on you!” (Wimmercranz 2023). Detta citat sätter fingret på den dualism som finns i klimatfrågan, med ett allt eller inget-tänk, och detta framför allt i den sociala medievärld där många barn och unga befinner sig. Denna studie är därmed relevant i relation till sin samtid där miljömedvetenheten kan upplevas öka, samtidigt som personer ifrågasätts om de inte lever efter en form av nollvision i relation till klimatet. Att därför blanda in klimat- och miljöfrågor i skönlitteratur – och populärkultur – för barn och ungdomar kan vara en fruktbar väg framåt för hela miljörörelsen.

Det egoistiska i att tänka på sig själv först ses som något dåligt, men relevansen i studien ligger i att se till hur det egoistiska även kan bidra till något positivt. Denna studie är därmed ett bidrag och ett förslag till hur det teoretiska fältet för ekokritiken kan behöva utökas med fler begrepp och perspektiv. För barnlitteratur i stort i kombination med ekokritiken kan studien även ses fylla en funktion i att motsatsen mellan det didaktiska och det estetiska – som länge varit omdebatterat – luckras upp genom att se utanför ramarna. Vidare kan denna studie därmed konstateras undersöka gråzonerna för estetik och didaktik, samt för antropocentrism och ekocentrism. För *Älgkungen* finns dock flera ämnen som hade varit minst lika relevanta för analys. Boken sätter fokus på flera viktiga ämnen, exempelvis barn/syskonlöshet, HBTQ-relationer, maktrelationer i fråga om ålder och klass, avvecklad landsbygd, rasism och vänskap. Dessa ämnen hade alla varit för sig och i

kombination varit relevanta för vidare forskning. Jag kommer att ta upp ett par av dessa ämnen mer utförligt nedan.

7.1 Förslag till vidare forskning

Den ekokritiska metod med dualismen som fokus som använts för denna studie går även att applicera på andra texter. Det hade varit intressant att se om resultatet varierar beroende på genre på den skönlitterära texten, då tesen för denna studie är att just magisk realism eller fantasy lämpar sig bra till att göra ekocentrism av antropocentrism. Under denna rubrik kommer dock fokus att ligga på förslag till vidare forskning av just *Älgkungen*.

Klass och åldersaspekter i kombination med ekokritik hade varit både intressant och relevant för detta material, framför allt i en större studie. En sådan studie hade kunnat inkludera frågan om skyldighetsansvar för klimatfrågan från den vuxne författaren mot det läsande barnet – med Perry Nodelmans ”the hidden adult”-begrepp som bakgrund (Nodelman 2008, s. 181) – eller hur barnkaraktärerna agerar frälsare i texten och räddar vuxna karaktärer – med Clementine Beauvais begrepp ”the mighty child” (Beauvais 2015, s. 206–208). Även hur Klara förväntas ta över ansvaret för sina morföräldrars gård hade varit relevant som en metafor för att även ta över ansvar för klimatfrågan (Hellbom 2021, s. 19, 338).

Ett starkt tema genom texten är stad kontra landsbygd, där detta hade kunnat studeras ur ett postkolonialt perspektiv. Landsbygden romantiseras genom den förtrollade skogen och lugnet, samtidigt som det problematiseras att butikerna har slagit igen och det osäkra i om skolan kommer finnas kvar då det är för få barn i byn (Hellbom 2021, s. 7, 16). Caroline Graeske skriver i sin artikel ”I gränslandet” om Inga Borgs böcker om Plupp ur ett postkolonialt och eko- och normkritiskt perspektiv. Där nämner hon hur det postkoloniala sätter ljus på maktförhållanden som tillverkar ett vi mot dem-tänk (Graeske 2020, s. 34). I Graeskes artikel är det ursprungsbefolkning detta handlar om. Jag menar dock att denna tanke likväl med ett intressant resultat kan användas i en analys av skildringen av stad kontra landsbygd i barn- och ungdomslitteratur. Framför allt i mellanålders- och ungdomslitteratur är min upplevelse att protagonisten ofta längtar bort från sin hemort och ser ned på denna, om den är belagd på landsbygden. Även en komparativ analys som utgår från ett postkolonialt perspektiv av *Älgkungen* – där protagonisten längtar till landsbygden – och en annan text som visar på motsatsen – ett exempel är *Det är någonting som drar i mig* (Persson 2021) – hade därför varit intressant.

Genom att inkludera del två i trilogin – *Pärلبäraren* (2023) – blir rasism och speciesism – olika behandling och nedvärderande attityd mot andra arter (se Singer i Garrard 2012, s. 146) – aktuella teman att analysera. *Pärلبäraren* har just rasism som huvudintrig (Hellbom 2023, s. 53, 102, 147, 344 f), och *Älgkungen* fokuserar i sin tur på en form av speciesism. Med en fortsatt ekokritisk blick kan detta kombineras med en intersektionell analys, där rasism bland såväl de mänskliga karaktärerna som speciesism mellan de magiska varelserna och människorna går att analysera. Relevansen för denna typ av granskningar i barn- och ungdomslitteratur ökar i takt med det faktum att främlingsfientligheten i samhället får ett allt större

utrymme, såväl från civilt håll som från politiker (se exempelvis debatten kring Muraf Hamids majblommeförsäljning i Dahlin Jönsson, Sund & Andersson 2023). Hur barn- och ungdomslitteraturen adresserar och aktualiserar dessa frågor är därmed av värde för framför allt utsatta barn och unga i samhället.

8. Sammanfattning

I denna studie är det antropocentrismen i *Älgkungen* (2021) och dess didaktiska potential för en ökad miljömedvetenhet som stått i fokus. Detta med fokus på antropomorfa skildringar av djur och natur samt på textens estetiska värde i relation till det didaktiska. Med en kombination av ett ekokritiskt perspektiv och Malin Alkestrands definition av begreppet didaktisk potential, har frågeställningarna kring den didaktiska potentialen i antropocentrism i *Älgkungen*, samt hur detta förhåller sig till det estetiska, således besvarats. Studiens resultat visar på hur fantasi och fiktion är relevant för att skapa en distans till de svåra frågorna, samt hur antropocentrismen bidrar till en syn av människan som ansvarig för naturen. Det mänskliga ansvaret medför därmed en skyldighet att agera för ett ökat klimat- och miljöengagemang och en hållbar framtid.

Källförteckning

Alkestrand, M. (2020). Bristen på social hållbarhet i framtiden – Ungdomsdystopin Eleriatriologins didaktiska potential. I Löwe, C. & Nilsson Skåve, Å. (red.) *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman*. Natur & Kultur, ss. 164–185.

Alkestrand, M. (2019). Fantasilitterära genredrag och retoriska strategier för fantasyförfattare. I Ehriander, H. (red.) *Att skriva barn- och ungdomslitteratur*. Studentlitteratur, ss. 63–81.

Alkestrand, M. (2016). *Magiska möjligheter: Harry Potter, Artemis Fowl och Cirkeln i skolans värdegrundsarbete*. Diss. Lunds Universitet.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-60459>

Beauvais, C. (2015). *The Mighty Child: Time and Power in Children's Literature*. John Benjamins Publishing Company.

Bowers, M. (2004). *Magic(al) Realism*. Routledge: Taylor & Francis Group.

Dahlin Jönsson, E., Sund, J. & Andersson, J. (2023). Muraf i Glimåkra har sålt majblommor för 3,2 miljoner kronor. SVT Nyheter Skåne.
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/murhaf-i-glimakra-har-salt-majblommor-for-1-6-miljoner-kronor> [2023-04-26]

Djuren på Djuris (2020). [TV-serie]. Regissör: Julia Messelt & Petter Lennstrand. UR Play.

Ehriander, H. (2020). Djurrätsfrågor och djurrätsaktivism i samtida litteratur för unga läsare. I Löwe, C. & Nilsson Skåve, Å. (red.) *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman*. Natur & Kultur, ss. 104–124.

Garrard, G. (2012). *Ecocriticism*. Routledge: Taylor & Francis Group.

Graeske, C. (2020). I gränslandet: Norm- och ekokritiska perspektiv på Inga Borgs böcker om Plupp. *Tidsskrift för litteraturvetenskap*, 50(1), ss. 33–40.

Görlin, H. (2009). Från ekologi till ekokritik: en skiss över ekokritikens framväxt. *Litteratur och språk*, 5, ss. 5–20. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:mdh:diva-9569>

Hellbom, M. (2023). *Pärlbäraren*. Bonnier Carlsen.

Hellbom, M. (2021). *Älgkungen*. Bonnier Carlsen.

Kåreland, L. (2013). *Barnboken i samhället*. 2:a uppl. Studentlitteratur.

Nilsson Skåve, Å. (2019). Skrivande, läsande och ecoliteracy. I Ehriander, H. (red.) *Att skriva barn- och ungdomslitteratur*. Studentlitteratur, ss. 99–111.

Nilsson Skåve, Å. & Löwe, C. (2020). Inledning. I Löwe, C. & Nilsson Skåve, Å. (red.) *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur*. Natur & Kultur, ss. 7–19.

- Nodelman, P. (2008). *The Hidden Adult: Defining Children's Literature*. Johns Hopkins University Press.
- Packalén, S. (2009). Den kulturella dimensionens roll i en hållbar samhällsutveckling. *Litteratur och språk*, 5, ss. 119–127.
<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:mdh:diva-9569>
- Persson, E. (2021) *Det är någonting som drar i mig*. Bonnier Carlsen.
- Sjöström Hederberg, A. (2018). *Anna-Lisa och skräpmonstret*. Idus Förlag.
- Skolverket (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet: Lgr22*. <https://www.skolverket.se/publikationsserier/styrdokument/2022/laroplan-for-grundskolan-forskoleklassen-och-fritidshemmet---lgr22> [2023-04-29]
- Svensson, P. (2022). *Den lodande människan: havet, djupet och nyfikenheten – essäer*. Albert Bonniers Förlag.
- Sveriges Radio (2022a). Bok 5: Älgkungen av Maria Hellbom.
<https://sverigesradio.se/avsnitt/bok-5-algkungen-av-maria-hellbom> [2023-02-02]
- Sveriges Radio (2022b). Vem vinner barnradions bokpris 2022?
<https://sverigesradio.se/avsnitt/vem-vinner-barnradions-bokpris-2022> [2023-02-02]
- Sveriges Radio (2022c). Älgkungen är vinnaren av Barnradions bokpris!
<https://sverigesradio.se/artikel/algkungen-vinner-barnradions-bokpris> [2023-01-23]
- SVT Nyheter (2018). Så stor yta täckte sommarens skogsbränder.
<https://www.svt.se/special/karta-skogsbrander-2018/> [2023-03-21]
- Tenngart, P. (2019). *Litteraturteori*. 3 uppl., Gleerups Utbildning AB.
- Tornborg, E. (2020). Didaktik, estetik, antropocentrism – ekopoesi för barn. I Löwe, C. & Nilsson Skåve, Å. (red.) *Didaktiska perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur*. Natur & Kultur, ss. 20–38.
- Tornborg, E. (2017). Fantasin som medel att bearbeta rädslor – En stackars liten haj och bilderbokens unika förutsättningar. *HumaNetten*, 39, ss. 20–31.
- Warnqvist, Å. (2019). Magisk realism som kreativ utmaning. I Ehriander, H. (red.) *Att skriva barn- och ungdomslitteratur*. Studentlitteratur, ss. 83–97.
- Westin, B. (2002). Vad är barnlitteratur?. I Bergsten, S. (red.) *Litteraturvetenskap – en inledning*. Studentlitteratur, ss. 139–142.
- Wimmercranz, S. (@sarawimmercranz) (2023). *Gör du inte alla rätt? Shame on you! (Detta är klimatrörelsens största problem) Jag ser här hela tiden. Hur folk [...]* [instagraminlägg], 2 april. <https://www.instagram.com/p/Cqiy9QJJcLt/> [2023-04-13]
- Åkesson, H. (2020). *Barn- och ungdomslitteratur som utgångspunkt i arbete med värdegrundsfrågor. Den didaktiska potentialen i fem utvalda mellanåldersböcker*

utgivna år 2010-2020. Grundnivå, Svenska, grundlärarprogrammet.
Linnéuniversitetet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-114474>